

5^e jaarg. nr. 1
april 1988

CRANIUM

tijdschrift van de WERKGROEP PLEISTOCENE ZOOGDIEREN
UITGEGEVEN IN SAMENWERKING MET DE AFD. ZOOGDIERPALEONTOLOGIE
VAN HET INSTITUUT VOOR AARDWETENSCHAPPEN VAN DE RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

PLEISTOCENE ZOOGDIERRESTEN TE UITBERGEN (OOST-VLAANDEREN, BELGIË)

Mietje Germonpré & Anton Ervynck

Bij werkzaamheden in de zandwinningsput Maes te Uitbergen (51°02'N, 03°59'E) werden pleistocene lagen aangesneden waarin makrofossielen voorkwamen. Mr. B. Temmerman en Mr. R. Verdonck verzamelden uit deze afzettingen fossiele beenderen gedurende de periode 1974-1980. Door de werking van een zandzuiger, centraal in het meer, kalfden de wanden van de put geleidelijk af. De kunstmatig verlaagde waterstand liet de verzamelaars toe de zandpakketten te doorzoeken die van de soms 13 m hoge wand waren neergestort. Meer uitzonderlijk werden beenderen *in situ* aangetroffen. De collectie van Mr. B. Temmerman werd onlangs uitgeleend aan het Laboratorium voor Paleontologie, Rijksuniversiteit Gent. Ze is vooral in dit opzicht interessant, dat alle aangetroffen beenderresten en niet alleen de spectaculaire, volledige, exemplaren zijn verzameld.

De vindplaats Uitbergen bevindt zich 2 km ten noorden van de rand van de 'Vlaamse Vallei' en op 5 km ten westen van de Dendervallei in deze vallei (fig.1). Ze is gesitueerd in de zgn. 'coversand-area' (PAEPE, 1967). De vallei beschrijft de loop van de oer-Schelde en haar bijrivieren. In de loop van het Boven Pleistoceen werd ze opgevuld met rivier- en later met windafzettingen. Zoogdierkadavers of resten daarvan kunnen na een grote wintersterfte, bij de lentedooi door de wassende rivier worden meegesleurd (GAUTIER, 1985) en afgezet waar de dynamiek van de stroom minder wordt.

De lithostratigrafie van de ontsluiting te Uitbergen werd beschreven door DE MOOR & HEYSE (1976). Zij onderscheiden de volgende lagen (fig.2): De oudste zichtbare laag is de afzetting van Oostwinkel en bestaat uit klei- en zandpakketten van fluviaatiele oorsprong. Zij kent geen kryoturbaties en is waarschijnlijk afgezet gedurende het Eem - interglaciaal, ongeveer 100.000 jaar geleden. De daarboven liggende afzetting van Dendermonde is een grofzandige, grindhoudende laag, waarin houtfragmenten, steenblokken en makrofossielen voorkomen. Zij kende haar oorsprong onder periglaciaire omstandig-

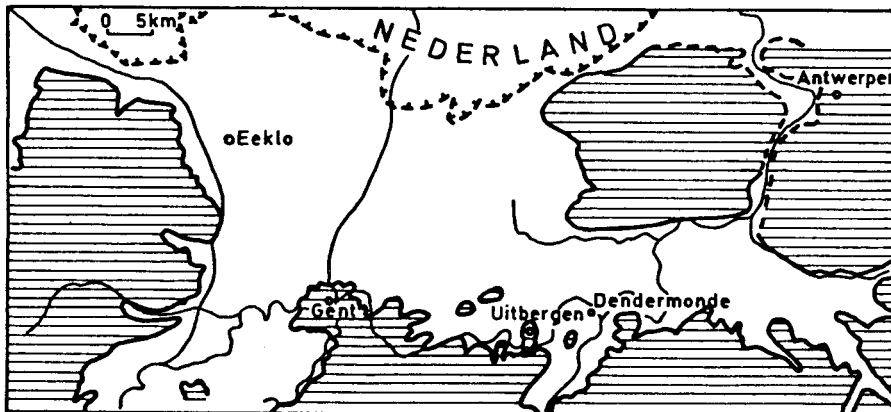

Fig. 1 Situering van de vindplaats op een reconstructie van de Vlaamse Vallei (naar DE MOOR & HEYSE, 1978).

heden en dateert dus uit het Laatste Glaciaal. De daaropvolgende afzettingen van Eke en Uitbergen werden eveneens tijdens de Laatste IJstijd gevormd, echter wel in een minder energierijk milieu. De afzetting van Eke is opgebouwd uit middelmatig tot middelmatig fijn zand met verspreid grind en veenresten. De afzetting van uitbergen bevat naast fijne fluviatische sedimenten ook eolische zanden. De bovenste lagen in de stratigrafie zijn van holocene oorsprong.

Het verzamelde beendermateriaal kan aan de hand van fossilisatiegraad en kleur in verscheidene groepen opgedeeld worden. De hierbij gevolgde methode werd al eerder beschreven (GERMONPRÉ, 1985). De eerste groep is donker (grijs-zwart) gekleurd en sterk gefossiliseerd. Hij is wellicht afkomstig uit de afzetting van Oostwinkel. Deze groep is in elk geval ouder dan de groep eveneens goed bewaarde, maar minder sterk gefossiliseerde beenderen met grijs-bruine kleur. Van deze laatste groep is bekend dat een aantal beenderen *in situ* is aangetroffen in de afzetting van Dendermonde (B. Temmerman, pers. med.). De derde groep is geel-bruin van kleur en minder goed bewaard. Hij wordt verondersteld uit een jongere laag te komen. De laatste groep, tenslotte, bevat een verscheidenheid aan botten. Sommige zijn erg breekbaar, enkele vertonen vivianietvlekken en lichtbruin is de overwegende kleur. Ze zijn waarschijnlijk van holocene ouderdom.

Het faunamateriaal bestaat uit 270 determineerbare beenderen, naast een vrij groot aantal onbepaalde fragmenten. We geven hier enkel een overzicht van het soortenspectrum; een uitgebreide analyse is in voorbereiding door de eerste auteur.

De oudste groep, uit de afzetting van Oostwinkel, bestaat uit slechts 18 determineerbare stukken. De fossielen van neushoorn en paard zijn niet tot op de species te identificeren. Het oerrund is o.a. vertegenwoordigd door zeven geassocieerde beenderen van beide voorpoten. Een overzicht:

Neushoorn	N1	5,6 %
Paard	1	5,6
<i>Bos primigenius</i> (oerrund)	10	55,5
<i>Cervus elaphus</i> (edelhert)	2	11,1
<i>Capreolus capreolus</i> (ree)	1	5,6
Carnivoren	2	11,1
<i>Castor fiber</i> (bever)	1	5,6
TOTAAL	18	

Alhoewel deze verzameling te klein is om paleo-ecologische conclusies uit te trekken,

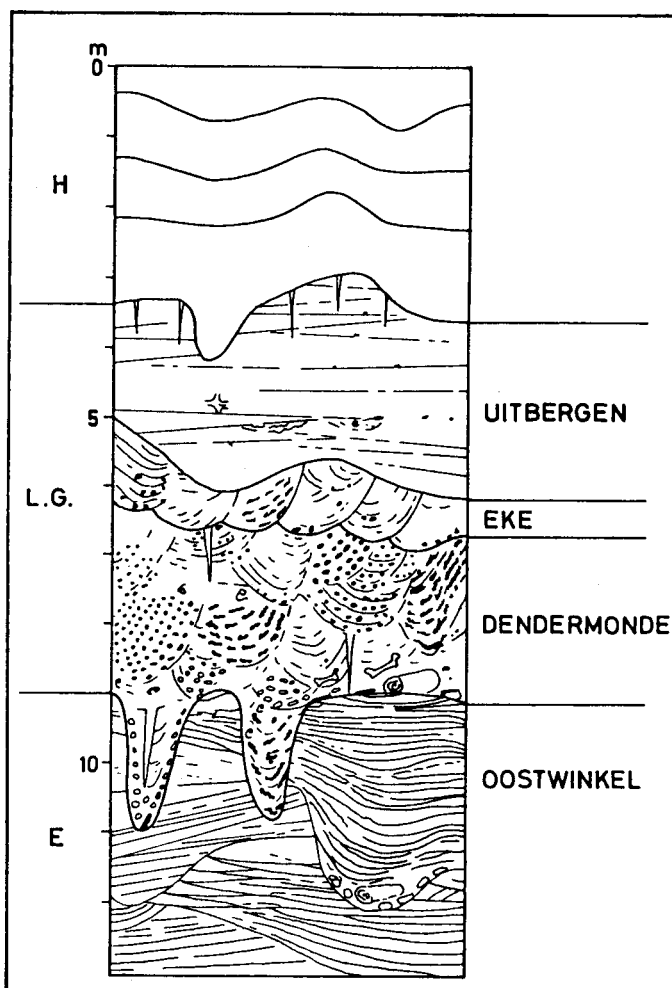

Fig. 2 Schematische voorstelling van de lithostratigrafie van een profiel in de zandwinningsput Maes te Uitbergen.

H: Holocene
L.G.: Laatste Glaciaal
E: Eem
(naar DE MOOR & HEYSE, 1976).

wijst de aanwezigheid van de bever, het edelhert en de ree toch op gematigde klimaatsomstandigheden. Dit is in overeenstemming met de situering van de vondsten in de afzettingen van het Eem.

De tweede groep, uit de afzetting van Dendermonde, bevat volgende soorten:

	N	%
<i>Mammuthus primigenius</i> (wolharige mammoet)	57	32,3
<i>Coelodonta antiquitatis</i> (wolharige neushoorn)	34	19,3
<i>Equus</i> sp. (paardesoort)	37	21,0
<i>Bos primigenius</i> / <i>Bison priscus</i> (oerrund of bison)	26	14,8

	N	%
<i>Megaloceros giganteus</i> (reuzenhert)	2	1,1
<i>Cervus elaphus</i> (edelhert)	8	4,6
<i>Cervus elaphus</i> / <i>Rangifer tarandus</i> (edelhert of rendier)	3	1,7
<i>Capreolus capreolus</i> (ree)	4	2,3
Carnivoren	4	2,3
<i>Sus scrofa</i> (everzwijn)	1	0,6
TOTAAL:determineerbaar	176	
TOTAAL:niet determineerbaar	73	
TOTAAL	249	

Deze assemblage kan geïnterpreteerd worden als een glaciële fauna. De resten van edelhert, ree en everzwijn duiden evenwel op niet te extreme condities.

Groep 3, uit de jongere glaciële afzettingen, vertoont volgend soortenspectrum:

<i>Mammuthus primigenius</i> (wolharige mammoet)	16	21,1
<i>Coelodonta antiquitatis</i> (wolharige neushoorn)	27	35,6
<i>Equus</i> sp. (paardesoort)	9	11,8
<i>Bos primigenius</i> / <i>Bison priscus</i> (oerrund of bison)	14	18,4
<i>Megaloceros giganteus</i> (reuzenhert)	6	7,9
<i>Cervus elaphus</i> / <i>Rangifer tarandus</i> (edelhert of rendier)	3	3,9
Carnivoren	1	1,3
TOTAAL:determineerbaar	76	
TOTAAL:niet determineerbaar	24	
TOTAAL	100	

Deze fauna dateert evenals de vorige uit het Laatste Glaciaal. Ze wijst echter op een extremer, koud klimaat, door het ontbreken van het everzwijn en de ree. Het is eveneens mogelijk dat de resten van middelgrote herten enkel aan het rendier zijn toe te schrijven.

De laatste faunale groep bevat een verscheidenheid aan soorten, alle uit gematigde klimaatomstandigheden afkomstig. Een grote hoeveelheid beverresten kan wijzen op een afzetting uit het Atlanticum. Beenderen van een klein huisrund wijzen echter ook op bijmenging van materiaal van misschien wel middeleeuwse oorsprong.

DANKWOORD

Prof. Dr. R. Paepe (Vrije Universiteit Brussel, Belgische Geologische Dienst) en Prof. Dr. A. Gautier (Rijksuniversiteit Gent) maakten deze studie mogelijk. Mr. R. Verdonck liet ons toe zijn collectie te bestuderen. Mr. B. Temmerman gaf zijn collectie in bruikleen.

LITERATUUR

- DE MOOR, G. & HEYSE, I., 1976: Kwartairgeologie en Geomorfologie in Noordwestelijk Vlaanderen. Werkstukken, Nationaal Centrum voor Geomorfologisch Onderzoek, 16 (II), 1-71, Leuven
- DE MOOR, G. & HEYSE, I., 1978: De morfologische evolutie van de Vlaamse Vallei. De Aardrijkskunde, 4, 343-375
- GAUTIER, A., 1985: Pleistocene zoogdieren van België en hun vindplaatsen. Cranium, 2, 2, 12-15
- GERMONPRÉ, M., 1985: Some preliminary results on the Upper Pleistocene mammals of the Bos van A at Zemst (Brabant, Belgium). Lutra, 28, 2, 113-120
- PAEPE, R., 1967: The rock sequences of the Late Pleistocene. In: R. PAEPE & R. VANHOORNE: The stratigraphy and paleobotany of the Late Pleistocene in Belgium. Toe-licht. Verh. Geol. Kaart & Mijnkaart België, 96 p.

ADRESSEN VAN DE AUTEURS :

Mietje Germonpré
Kwartairgeologie - I.F.A.Q.
V.U. Brussel
Pleinlaan 2
B-1050 Brussel

Anton Erynck
Laboratorium voor Paleontologie
R.U. Gent
Krijgslaan 281/S8
B-9000 Gent